

נוכחים או נפקדים?

הדילמות
של נוכחות
תקשורת
במבצע
צבאי

עיתונאים באינתיפאדה | לעיתונאים מקצועיים קל כיום יותר לסקר מאזורי הלחימה הודות לפיתוחים טכנולוגיים דוגמת הטלפונים הניידים והלווייניים, אבל הם עדיין תלויים במקרים רבים בשיתוף הפעולה של אחד הכוחות הלוחמים לפחות, כדי שיוכלו להיכנס לשטחי הלחימה

חני קומנשטר-שוורץ

חוקרת במרכז דדו לחשיבה צבאית בין-תחומית ודוקטורנטית למדעי המדינה

כל הצבאות במדינות הדמוקרטיות מתחבטים בשאלה איזה דפוס של יחסים ליצור עם התקשורת. הגישות נעות בין מתן חופש פעולה מפוקח לעיתונאים לבין הדרה מוחלטת שלהם מזירות הלחימה. המאמר בוחן את הגישות השונות וממליץ על הדרך המועדפת

מבוא

בוב סיימון בעת שסיקר את מלחמת המפרץ ב־1991: "פגשתי כמה קצינים שהכרתי בווייטנאם. 'זה שוב אתה, מה? ... האם גם הפעם תגרום לנו להפסיד?' הם באמת האמינו שהפסידו בווייטנאם משום שאיבדו שליטה על הדימוי של עצמם. והם לא התכוונו להניח לדבר לקרות בשנית".² מנגד, עיתונאים רבים סבורים שבעייתות מלחמה צריכה התקשורת "להריח את ריח המלחמה" ולא להסתפק בהעברת מידע ממקורות כגון דובר הצבא, דובר הממשל וכד'.³ מטרת המאמר הזה היא להגדיר את נקודות המתח בין הסיקור העיתונאי בשדה הקרב לבין המשימה הצבאית. טענת המאמר היא ששילוב כתבים בכוחות צבא בעת מלחמה הוא מהלך מורכב. השילוב הזה אומנם חשוב לחופש העיתונות, שהוא ערך מרכזי במדינה דמוקרטית, ומשמש מכשיר שבאמצעותו מנסים לגייס לגייטימצייה מהציבור, אך במקביל הוא יוצר אתגר למפקדים וללוחמים, ויש להביא אותו בחשבון בעת תכנון המערכה.

המסורת של צירוף כתבים לכוחות הצבא

המסורת של צירוף כתבים לכוחות הלוחמים בפרט וסיקור עיתונאי של המלחמות בכלל היא ארוכת שנים ומרובת חיכוכים. גנרל אייזנהאואר כתב: "הדבר הבסיסי ביותר במבצע צבאי הוא ששום מידע בעל ערך לא יועבר לאויב. הדבר הבסיסי בנוגע לעבודת עיתונאות כתובה ומשודרת הוא היותה פתוחה באופן נרחב. זוהי עבודתך, ועבודתי היא לנסות לפשר בין השיקולים המגוונים".⁴ גנרל שוורצקופף מספר שקבע לפני מלחמת המפרץ הראשונה ארבעה כללים בנוגע לתקשורת: האחד, "אל תיתן להם להפחיד אותך ... אתה יודע הרבה יותר על המתרחש מהם"; השני, "אין שום חוק שאומר שאתה חייב להשיב על כל השאלות שלהם"; השלישי, "אל תשיב על שום שאלה שלפי מיטב שיפוטך תסייע לאויב"; הרביעי, "אל תשקר לעם האמריקני".⁵ ראשיתו של הסיקור הצבאי בהצטרפות דוברים מטעם הצבא לפעולות הכוחות ובעיתונות מגויסת חלקית המעבירה רשמים ותיעוד מקרבות. הסיקור העיתונאי הראשון באופן המשודר והמוכר לנו כיום מיוחס לעיתונאי אדוארד מורו שפעל במלחמת העולם השנייה.

לאורך השנים ידעו היחסים בין צבא ארה"ב לתקשורת האמריקנית כמו גם בין צה"ל לתקשורת הישראלית⁶ עליות ומורדות. לצד תקופות של פתיחות תקשורתית, למשל במלחמת וייטנאם (1964-1973), ניתן לציין תקופות של הדרת התקשורת מהפעילות הצבאית, למשל בקוריאה (1950-1953), בגרנדה (1983), בפנמה (1989) ובמלחמת המפרץ הראשונה (1991). התקופה שלאחר מלחמת המפרץ הראשונה התאפיינה בניסיונות של צבא ארה"ב לחפש דרך לעבוד עם התקשורת, והדבר בא לידי ביטוי בסומליה (1993), בבלקנים (1999) ובאפגניסטן (2001). במלחמת המפרץ השנייה (2003) יישם צבא ארה"ב אסטרטגיה תקשורתית חדשה ולפיה משולבים הכתבים (embedded) בתוך יחידות הצבא.⁷

נקודות המתח בין הפעילות הצבאית לסיקור העיתונאי

במאמר ינותחו כמה נקודות מתח בין הצבא לתקשורת ובהן השפעות התקשורת על היחסים בין הרמה המדינית לרמה הצבאית, היחסים בין

התכנון האסטרטגי של מערכה דורש לבנות תמונה כוללת של הזירה. ניתוח הזירה כולל את העמדות של דעת הקהל, של קבוצות לחץ ושל הגורמים המשפיעים עליהם כגון תקשורת מקומית ותקשורת בין-לאומית. מטרת נוכחותם של כלי התקשורת בשדה הקרב - לפי הגישה הרווחת בממשלי המדינות הדמוקרטיות ובצבאותיהן - היא לגייס לגייטימצייה מקומית ולגייטימצייה בין-לאומית לפעילות הצבאית. כאשר התמיכה הציבורית במלחמה יורדת, משמעות הדבר היא שבעיני הציבור קיים ספק בכל הנוגע לצורך להמשיך בלחימה. עמדות הציבור מושפעות מגורמים כגון: משך הלחימה, מספר הנפגעים, המרחק מהשגתו של מצב הסיום ועוד. דוגמה לכך היא המערכה שמנהלים האמריקנים בעיראק. סקר שערכו בארה"ב העיתון "וושנינגטון פוסט" ורשת ABC בסוף מאי 2004 העלה שהמשיבים סברו ברובם שהמלחמה בעיראק אינה מוצדקת. גנרל אנתוני זיני הסיק מעמדות הציבור את המסקנה הבאה: "ראיתי את הסרט הזה... הוא נקרא וייטנאם".¹

ביוני 2009 למד העולם על התקוממות האופוזיציה באיראן - בין השאר באמצעות דיווחי הטוויטר (Twitter) וסרטוני יוטיוב (YouTube) ששלחו

לפרסומים בתקשורת של צד אחד בסכסוך יש, כמובן, השפעה גם על המנהיגים האזרחיים והצבאיים בצד האחר

הגולשים האיראנים. כיום יש עלייה בחשיבותה של התקשורת האינטראקטיבית ושל תופעת ה־iReporter שבה אזרחים שאינם מועסקים בכלי התקשורת מדווחים על מראה עיניהם באמצעות הטלפון הסלולרי ובאמצעי תקשורת אחרים. למרות התופעות האלה יתמקד המאמר הזה בדילמות של צירוף עיתונאים, שהעיתונאות היא מקצועם והם מועסקים בכלי תקשורת, שכן צבאות רבים מתמקדים גם כיום בפעילות הדוברות ובמאמצי ההסברה שלהם דווקא בקהילה התקשורתית המקצועית, וזו נותרה עדיין מקור מרכזי למידע בעבור אזרחים רבים.

לעיתונאים מקצועיים קל כיום יותר לסקר מאזורי הלחימה הודות לפיתוחים טכנולוגיים דוגמת הטלפונים הניידים והלוויינים, אבל הם עדיין תלויים במקרים רבים בשיתוף הפעולה של אחד הכוחות הלוחמים לפחות, כדי שיוכלו להיכנס לשטחי הלחימה. הפיקוח על העיתונאים נעשה לא אחת מתוך רצון לשמור על שלומם, אולם לעיתים קרובות יש לפיקוח מניעים אחרים, מבצעיים ותדמיתיים. על יחסם השלילי של אנשי צבא רבים לעיתונאים כתב העיתונאי

התקשורת אינה משקפת בהכרח את דעת הקהל,¹³ וגם אינה המעצב היחיד של דעת הקהל. זו מושפעת גם ממקורות אחרים, כגון ההודעות הרשמיות שמפרסם הצבא באמצעות דובר צה"ל, המציאות הכלכלית (שאליה נחשף כל אדם ישירות) והפרשנות של גורמים בין-לאומיים. אך למרות חשיבותם של המקורות השונים, הגורם המשמעותי ביותר הוא עדיין הפרשנות של התקשורת המקומית. היא זו שתקבע בסופו של דבר במידה רבה את מידת הלגיטימציה שיתן הציבור למערכה מסוימת, והיא גם תעצב את השקפתו באיזו מידה השיגה המערכה את יעדיה.¹⁴

יחסי העיתונאי והכוח הצבאי

לא אחת מתקיימים יחסי תלות בין העיתונאי לאנשי הצבא. לעיתונאי נחוץ מקור בתוך הארגון הצבאי הסגור שיאפשר לו נגישות פיזית למקום הסיקור וגם יעדכן אותו בהתפתחויות המבצעיות השונות. במילים אחרות: העיתונאי תלוי ברצונו הטוב של מקור צבאי. תלות כזאת מקשה על כתיבה אובייקטיבית, שכן העיתונאי יהסס למתוח ביקורת על מקורותיו - גם אם זו מוצדקת - מחשש "לשרוף" אותם. המניע של מקור צבאי לשתף פעולה עם עיתונאי הוא הרי הרצון לזכות בחשיפה חיובית. הצבא, למותר לציין, אינו רואה בעין יפה שיתוף פעולה עצמאי של אנשיו עם התקשורת, שכן הוא רוצה לשלוט על המידע שזורם

העיתונות לכוח הלוחם, פרסום תקשורת מול ביטחון המידע, ההבדלים בין ממד הזמן הצבאי לממד הזמן התקשורתי, סיכון חיי אדם, ההבדלים בין התרבות הצבאית לתרבות האזרחית, המתח בין מקצוע העיתונות למגבלות הסיקור בלחימה והשפעות הסיקור מחזית הלחימה על העורף.

השפעת התקשורת על היחסים בין הרמה המדינית לרמה הצבאית

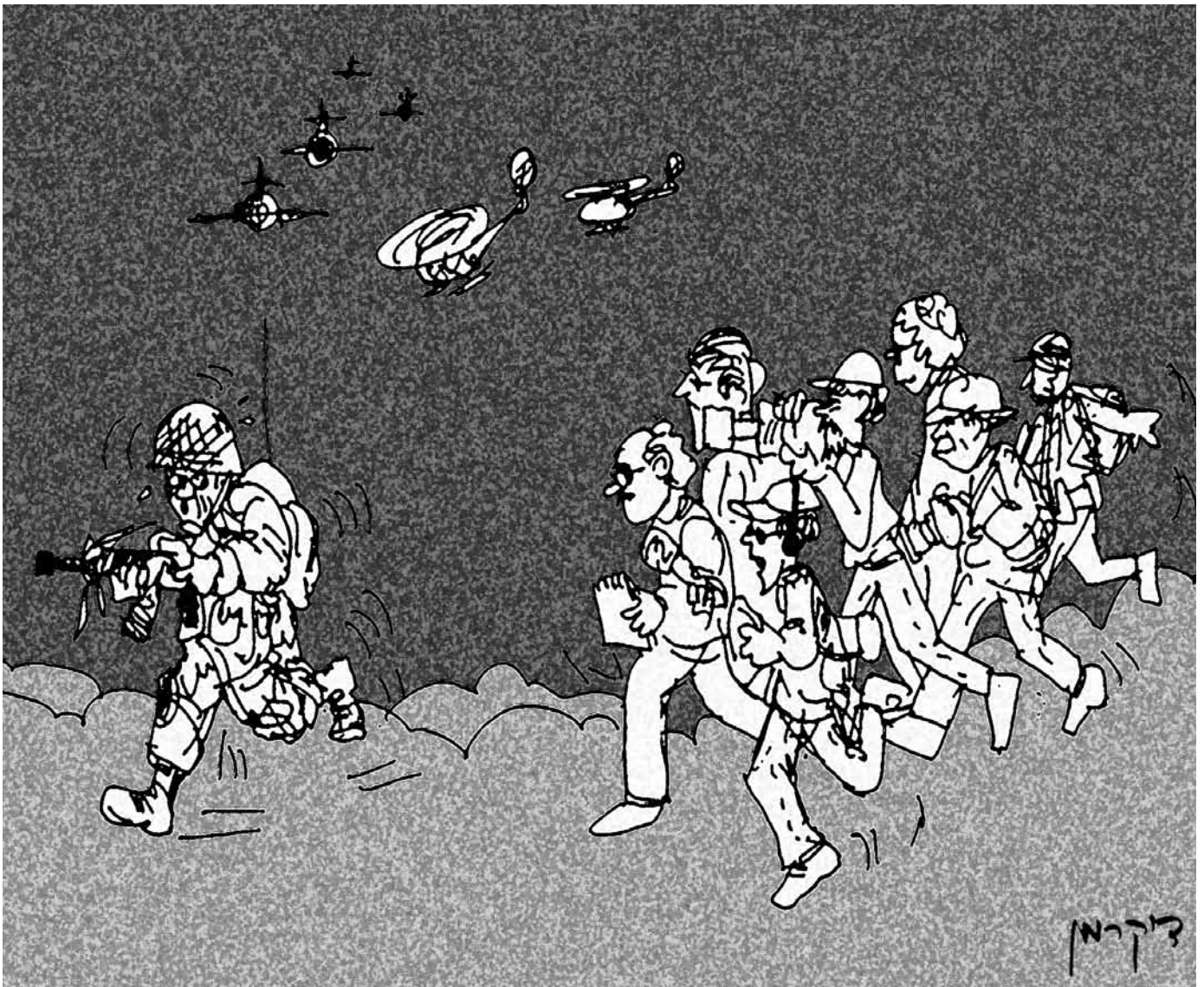
הרמה המדינית וכן ארגונים בין-לאומיים מקבלים עדכונים על המתרחש בגזרת הלחימה גם מכלי התקשורת. הטכנולוגיה של היום מאפשרת ל-CNN, ל-FOX (ולכל רשת חדשות אחרת) לדווח כמעט בזמן אמת - בטלוויזיה ובאינטרנט - על מהלכו ועל תוצאותיו של מבצע צבאי. דיווח כזה מגביר את יכולת הפיקוח של הרמה המדינית ושל הפיקוד הצבאי העליון.⁸ כך, למשל, ב-28 בפברואר 1991 פירסמה רשת CNN תמונות קשות של שיירות עיראקיות שהופצו מהאוויר בשעה שנמלטו מכוויית. הצילומים של כלי הרכב המפויחים לוו בראיונות עם טייסים אמריקנים, ואלה התרברבו עד כמה קלה הייתה ההפצה. התמונות הקשות לצד הראיונות הזוחחים גרמו אי-נוחות רבה בבית הלבן. היה זה אחד השיקולים שהאיצו את ההחלטה להכריז על הפסקת אש. זו נכנסה לתוקף חמישה ימים לאחר מכן.⁹

לפרסומים בתקשורת של צד אחד בסכסוך יש, כמובן, השפעה גם על המנהיגים האזרחיים והצבאיים בצד האחר. גנרל שוורצקופף הבין זאת. "ידעתי שאינני מדבר רק לקהלים ידידותיים, אלא גם לסדאם ולחבורת הבריונים שלו שצפו בי ב-CNN במטות שלהם. רצייתי לוודא שהם יקבלו את המסר".¹⁰ כורח הנסיבות המבצעי ושיקולים אסטרטגיים קודמים לשיקולי תדמית או דעת קהל, אך השפעתה של זו עדיין גדולה מאוד. כשם שתמונות הרעבים בסומליה השפיעו על החלטת הרמה המדינית בארה"ב לשלוח חיילים לסומליה, כך השפיעו התמונות של גופות אמריקנים נגררות ברחובות מוגדישו כדי להוציא את חיילי ארה"ב משם. החשש שדעת הקהל בבית תגיב בזעם נוכח נפילת חיילים במלחמת קוסובו הוא שהניע את כוחות נאט"ו לנהל את המערכה כמעט אך ורק מהאוויר.¹¹ אולם לחימה מהאוויר כרוכה בפגיעה גם באוכלוסייה אזרחית, ומנהיג סרביה מילושביץ' ניצל פגיעות כאלה כדי להשחיר את הפעילות של כוחות נאט"ו ולנסות ליצור להם דימוי של רוצחי נשים וילדים.¹²

יש המבקשים להבחין בין דעת הציבור (דעת הקהל) לבין פרסומי התקשורת וטוענים שלא תמיד קיימת חפיפה ביניהם. לדבריהם,

גנרל נורמן ה' שוורצקופף בתדריך לעיתונאים במהלך מלחמת המפרץ השנייה | "ידעתי שאינני מדבר רק לקהלים ידידותיים, אלא גם לסדאם ולחבורת הבריונים שלו שצפו בי ב-CNN במטות שלהם. רצייתי לוודא שהם יקבלו את המסר"

אזהרה כדי להכריח אותה לשוב על עקבותיה. בתדריך עיתונאים שהיה לאחר מכן שאל כתב שהיה על הספינה את מפקד כוח הפלישה, סגן אדמירל ג'וזף מתקלף (Joseph Metcalf), מה היה קורה אלמלא שבה הספינה על עקבותיה. על כך השיב מתקלף: "היינו מפוצצים את האחוריים שלכם אל מחוץ למים".¹⁷ במלחמת המפרץ הראשונה (1991) חזר צבא ארה"ב על המדיניות של הדרת התקשורת, אולם חיל הנחתים (המרינס) החליט לנקוט מדיניות הפוכה וזכה הודות לכך לחשיפה נרחבת - וחיובית - בתקשורת. הוא הטיס - במימונו - כ-450 עיתונאים לסיקור הלחימה. העיתונאים האלה זכו לליווי צמוד של אנשי מרינס ולמפגשים עם קצינים ועם חיילים שהוכשרו מראש לקראת הפגישה עם אנשי התקשורת. יתר על כן, כתבים של מקומונים היוצאים לאור בעיירות קטנות הופגשו עם חיילים ועם קצינים מאותן העיירות כדי ליצור קרבה ורגשות חיוביים. מובן, שהכתבים שלחו לעיתוניהם תמונות של ה"חברה" הלוחמים מהעיירה.¹⁸

צירוף עיתונאים לכוח לוחם אכן יכול להניב דיווידנד נאה בתחום יחסי הציבור, אך עולה החשש שנוכחות עיתונאים, ובמיוחד צוותי טלוויזיה, תשפיע על התנהגות הלוחמים. אין ספק שחיילים המודעים לנוכחותם של צלמי טלוויזיה יקפידו לשמור על דיני המלחמה. למשל בארה"ב הושמעה הטענה שאילו

החוצה. מסירת מידע כזאת מוגדרת "הדלפה" - שהיא מילת גנאי. אף על פי כן מדובר בתופעה שספק אם ניתן יהיה למגר אותה כליל.

אומנם ישנם אנשי צבא שמשתפים פעולה עם עיתונאים ומשמשים מקורות מידע, אך ישנם אנשי צבא רבים עוד יותר שמתייחסים בחשדנות רבה לעיתונאים, רואים בהם הדיוטות שאינם מתמצאים בנושאי הסיקור שלהם ואשר אף עלולים לגרום לנזק ביטחוני. גם הגישה הזאת היא בעייתית, שכן היא עלולה ליצור רגשות שליליים אצל העיתונאים כלפי הצבא. למערכת הצבאית כדאי אפוא להתאמץ לסייע לעיתונאי ובכך לרתום אותו לשירותה להפצת מידע שיש לה עניין להביאו לידיעת הציבור.¹⁵

מדיניות נחרצת של הרחקת עיתונאים מזירת האירועים נקט צבא ארה"ב בפלישה לגרנדה (1983). במדיניות הזאת ראו אנשי הצבא האמריקנים יישום נכון של הלקחים ממלחמת וייטנאם. העמדה הרשמית הייתה שלעיתונאים לא הותר להיכנס לאזורי הלחימה מתוך דאגה לחייהם. עם זאת סיבה מדויקת יותר להדרת העיתונאים השמיע שר החוץ דאז ג'ורג' שולץ: "נדמה כאילו העיתונאים הם תמיד נגדנו, ולכן הם תמיד מנסים 'לדפוק' דברים. כאשר אתה מנסה לנהל מבצע צבאי, אינך זקוק לכך".¹⁶ עיתונאים שניסו להיכנס באופן עצמאי לשטח הלחימה הורחקו מהאזור. לעבר ספינה שחכרו עיתונאים אף נורו יריות

הייתה נוכחות של כלי התקשורת בבתי כלא בעיראק דוגמת אבו גרייב, הייתה נחסכת לצבא ארה"ב מבוכה עצומה.¹⁹ אולם ישנה גם הסכנה שבנוכחות של כלי תקשורת יהססו החיילים והמפקדים לפעול בחופשיות - מה שעלול לפגוע בביצוע המשימות.

תקשורת וביטחון מידע

צירוף עיתונאים לפעילות מבצעית מעלה גם את החשש לדליפת מידע מסווג. החשש לרוב אינו מפני פגיעה מכוונת בביטחון ובסודיות, אלא מפני הדלפה אקראית. עיתונאי שמקבל גישה לזירת לחימה ומצורף לכוחות הלוחמים נחשף מטבע הדברים למידע מסווג, וקיימת הסכנה שהוא יעשה שימוש במידע שצבר משום שאינו מודע להיותו סודי. לכאורה אמורה הצנזורה להיות מחסום בפני דליפת חומר מסווג, אך למעשה יכולותיה מוגבלות מאוד משום שכיום עומדות לרשות הכתבים טכנולוגיות מתקדמות רבות להעברת מידע.

ראוי לציין שאת הטכנולוגיות האלה, הכוללות טלפונים סלולריים, מצלמות דיגיטליות קומפקטיות ומחשבים ניידים, יכולים להפעיל גם אזרחים שנמצאים בזירת הלחימה (כשהלחימה מתנהלת באזורים מיושבים) ואפילו חיילים מתוך הכוח הלוחם. אלה אכן מפרסמים לעיתים חומר רגיש רב הגורם לצבא לעיתים מבוכה רבה אם לא נזק של ממש.

על הצבא, כמובן, להטמיע בקרב הקצינים והחיילים כללי התנהגות ברורים בנוכחות עיתונאים: אסור לדבר איתם על תוכניות מבצעיות, על פריסת כוחות, על אמצעים טכנולוגיים חדישים המוכנסים לזירת הלחימה וכו'. יחד עם זאת צריך להביא בחשבון אפשרות של תקלות במקרה של מגע הדוק ורצוף עם עיתונאים. תקלה כזאת אירעה במפגש של עיתונאים עם צוות לוחמים של הקומנדו הימי האמריקני (SEAL) בסומליה.²⁰ באותו מפגש אומנם לא נמסר מידע מסווג במיוחד, אולם מהנאמר בו ומהנאמר במפגשים קודמים הצליחו אנשי התקשורת להסיק היכן עומדים אנשי הקומנדו לפשוט.²¹ דוגמה נוספת היא תדריך לעיתונאים שנתן סגנו של שוורצקופף, קאל ווקר, לכתבים ב-18 בדצמבר 1990 ובו חשף בטעות שכוחות היבשה של הקואליציה יהיו במוכנות מלאה לצאת למהלך היבשתי בעיראק לפני אמצע פברואר 1991.²²

ההבדלים בין ממד הזמן הצבאי לממד הזמן התקשורתי

לכל עיתונאי יש "דד ליין", דהיינו המועד האחרון להעברת ידיעות. נוסף על כך בין כלי התקשורת מתנהלת תחרות עזה על השגת ידיעות בלעדיות (סקופים). בשל הרצון העז להספיק להעביר את הידיעות לפני סגירת המהדורות ולהקדים את המתחרים פועלים העיתונאים בלחץ זמן. לעומת זאת לצבא יש שיקולים אחרים, ולא אחת הוא ירצה לעכב פרסום של ידיעות מסיבות מבצעיות. לעיתים קרובות קורה שעיתונאים פונים לצבא כדי שיאשר את נכונותה של ידיעה מסוימת, ואילו הצבא מעכב את תשובתו כדי לבדוק את העובדות או משום שהוא מנסה לדחות את הפרסום. התוצאה: העיתונאים עלולים לאבד את סבלנותם ולפרסם את הידיעות בלי להמתין לאישורים הנדרשים. עיתונאים שנוהגים כך עלולים להסתכן בפרסום ידיעות לא מבוססות ולא אמינות.

כתבת CNN כריסטיאן אמנפור טוענת ששילוב עיתונאים בתוך כוחות הצבא, כפי שנעשה במלחמת המפרץ השנייה, "סיפק טלוויזיה טובה, אבל לא עיתונאות טובה במיוחד. הטלוויזיה מבוססת על תמונות, ושילוב הכתבים בתוך הכוחות סיפק הרבה מאוד תמונות כאלה. אבל הדיווחים האלה הראו רק מקטע קטן של מה שמתרחש... הם לא ידעו מעבר לכך מה קורה בשדה הקרב".²³ במילים אחרות, עיתונאי המצטרף לכוח בפעילות צבאית אינו מסוגל לראות תמיד את התמונה הכוללת של המערכה. הראייה שלו מוגבלת מאוד במרחבי הזמן והמרחב. דיווח על תבוסה בגזרה מסוימת או על פעילות

כושלת מנקודת מבטו של העיתונאי אינו משקף בהכרח את הישגים או את הכישלונות הצבאיים האמיתיים בשאר גזרות הלחימה. עיתונאי עשוי לדווח על כישלונו של ניסיון לכבוש שטח מסוים בלי לדעת שמדובר היה בכישלון מקומי וזמני, ואילו בגזרות אחרות הושגו הישגים של ממש. הפרדוקס האפשרי במקרה הזה הוא שלכתב הנמצא במערכת החדשות עשויות לעיתים להיות תמונה כוללת והבנה עמוקה יותר של המתרחש בכלל גזרות הלחימה לעומת התמונה שעומדת לרשותו של הכתב השוהה בשטח זה כמה ימים ומנותק משאר מקורות המידע.

סיכון חיי אדם

העיתונאי הוא אזרח המוצב בגזרת פעילות מבצעית שלא בתפקיד לחימה. עיתונאי המצטרף לכוח צבאי מסכן את חייו ממש כשם שהלוחמים מסכנים את חייהם בפעילות צבאית. במהלך מלחמת וייטנאם, למשל, נהרגו 66 עיתונאים (בין 1955 ל-1975).²⁴ ב-2007 קיפחו את חייהם בכל העולם 65 עיתונאים במהלך עבודתם, חלקם באזורי לחימה כגון אפגניסטן ועיראק.²⁵ בהקשר הזה עלתה במהלך מלחמת קוריאה שאלה חשובה: האם אמורים העיתונאים לשאת נשק? אחד העיתונאים שסיקר את מלחמת קוריאה, פרנק גיבני מהמגזין "טיים-לייף", שהחליט לשאת נשק אף שעל פי אמנת ז'נווה

לא אחת נקרע העיתונאי בין מקצועו לבין הרגשות הפטריוטיים שלו

כתבים אינם אמורים להיות חמושים, הסביר את גישתו: "לעזאזל, אני לא מוכן שיהיה מצב שבו יירו עליי בלי שתהיה לי האפשרות להשיב אש לעבר זה שיורה בי".²⁶ אולם הדעה הרווחת כיום במדינות המערב היא שעיתונאים אינם אמורים לשאת נשק לצורך הגנה עצמית בעת לחימה.

בעיה קשה נוספת היא החשש של הצבאות שהאויב ינצל את נוכחותם של העיתונאים כדי להשיג יתרונות מבצעיים. כתוצאה מכך חשופים העיתונאים לסכנות לא רק מאש האויב אלא גם מאש היחידות שבקרנן הם פועלים. לדוגמה, במלחמת המפרץ השנייה חששו לא פעם חיילים אמריקנים שכלי רכב אזרחיים שבהם נעו עיתונאים הם מכוניות תופת שבהן נוהגים מחבלים מתאבדים. נוהלי הפתיחה באש התירו לחיילים לפתוח באש לעבר כלי רכב חשודים כאלה. לבעיה הזאת יש היבט נוסף: בצבא ארה"ב היו שטענו שהעיתונאים מסכנים בעצם לא רק את עצמם אלא גם את החיילים. הסיבה: חיילים הרואים רכב אזרחי חשוד עלולים להסס בפתיחה באש כדי לא לפגוע בעיתונאים, ואת ההיסוס הזה יכולים לנצל טרוריסטים לביצוע פיגועי תופת. טענה נוספת שהעלו מפקדים אמריקנים: טרוריסטים יעדיפו לבצע פיגועים ליד עיתונאים כדי לזכות בהד תקשורת נרחב, ולכן יחידות המשלבות בתוכן עיתונאים חשופות יותר לטרור של מתאבדים.²⁷

אחת הדרכים שנקטו במלחמת המפרץ השנייה כדי להתמודד עם הסוגיה הזאת של סיכון חיי אדם היא שילוב הכתבים בתוך היחידות. ההסדר הזה מונע מהכתבים להסתובב באופן חופשי בשטח ומחייב אותם להימצא כל הזמן

בקרב חיילים. זה מונע במידה רבה אי-הבנות וטעויות בזיהוי ולכן גם מן על חיי העיתונאים והחיילים כאחד, אך לעומת זאת פוגע בעצמאות הכתבים. הציוות ליחידות הופך את הכתבים לתלויים לחלוטין בצבא. לא רק המידע שהם מקבלים הוא אך ורק מה שהצבא רוצה שהם יידעו, אלא הם הופכים להיות תלויים גם בתחומים אחרים כגון הספקת ציוד, תחבורה והגנה.²⁸ לשם השוואה: במלחמת וייטנאם נעו הכתבים באזורי הלחימה באופן עצמאי ונהנו מהרבה יותר חופש פעולה.

מבקרית של שיטת השילוב של העיתונאים ביחידות הלוחמות טוענים שהיא מביאה לסיקור אוהד ובלתי ביקורתי.²⁹ כמה חוקרים מתחו ביקורת על התקשורת במלחמת המפרץ השנייה בטענה שלא מילאה את תפקידה כנדרש, כלומר לא הציגה את השאלות הקשות בעת היציאה למלחמה.³⁰ תחת זאת היא נסחפה באווירת הפטריטיטיות שאפפה את ארה"ב לאחר אירועי 11 בספטמבר.

המתח בין התרבות האזרחית לתרבות הצבאית

לא אחת נקרע העיתונאי בין מקצועו לבין הרגשות הפטריטיטיים שלו. העיתונאי - לפחות בעיני עצמו - הוא איש מקצוע³¹ המחויב לקודים אתיים ומקצועיים.

מאחר שהצבא הולך ומאבד את בלעדיותו על הפצת המידע, נראה שמדיניות של אי-שיתוף פעולה מוחלט עם התקשורת יזיק לצבא יותר מאשר יועיל

לפיכך עליו לדווח באמינות על המתרחש, לרבות על אירועים חריגים ועל כישלונות. גלוריה אמרסון שדיווחה מווייטנאם טוענת שהתפקיד הראוי של כתב המלחמה הוא: "להבהיר מה קורה במדינה שבה מתרחשת המלחמה, מהן ההשלכות של המלחמה ומדוע בכלל פרצה המלחמה... להתנגד לתעמולה שמקורה בממשלה שלך או בקצינים בצבא שלך, לעמוד איתן ולמצוא כמה שיותר מידע בכוחות עצמך".³²

אולם העיתונאי שייך לעיתים לאחד הצדדים הלוחמים, ויש לו רגשות פטריטיטיים. הרגשות האלה אף מתעצמים אם הוא משולב בתוך יחידה של צבא ארצו, וכן מתעצמת ההזדהות שלו עם הלוחמים שבקרבם הוא פועל. האם תיתכן במקרה כזה אובייקטיביות עיתונאית בדיווח? ייתכן שהציפייה לדיווח אובייקטיבי מעיתונאי אינה סבירה כלל. הרי עיתונאי ממש כאדם שאינו עיתונאי בוחן אירוע צבאי באופן סלקטיבי, מזוויית מסוימת המבטאת את עולם התוכן שלו, את הניסיון שלו ואת ההקשר התרבותי.³³ קשה למצוא אמביוולנטיות דומה גם בקרב אנשי הצבא. אנשי הצבא לרוב מסתייגים מעיתונאים לא רק משום שמדובר בשתי פילוסופיות חיים שונות לחלוטין (ארגון היררכי, המבוסס על ציות, על משמעת, על הקרבה עצמית וכו' מול מקצוע שכל כולו מבוסס על חירות אישית, על יוזמות עצמאיות ועל אינדיווידואליזם),³⁴ אלא גם משום שרבים מאנשי הצבא משוכנעים שהעיתונאים מחפשים להבליט רק את השלילי. העוינות של אנשי הצבא לעיתונאים באה לידי ביטוי במלחמת המפרץ השנייה. תומס ריקס, עיתונאי מהוויינגטון פוסט, טען שבחלוף הזמן החלו קצינים רבים לחוש חוסר אמון וטינה כלפי התקשורת בשל התמקדותה בשלילי, דוגמת פיגועי טרור ונפגעים.

לטענתם של הקצינים האלה התעלמה התקשורת מההתקדמות שהושגה בשיקום עיראק, שכן התקשורת מטבעה אינה מתעניינת בחדשות חיוביות. היו אף קצינים שטענו שלתקשורת יש סדר יום משלה ושהיא לא תהסס לקדם אותו גם באמצעות אי-דיוקים.³⁵

השפעת התקשורת על העורך

המלחמה הראשונה שהוכרעה במידה רבה בתקשורת יותר מאשר בשדות הקרב עצמם היא מלחמת וייטנאם. הדעה הרווחת בקרב החוקרים היא שהציבור האמריקני הפנה עורף למלחמה לאחר שנחשף באמצעות הטלוויזיה למוראותיה, למחירה בחיי אדם ובכסף ומעל לכל לחוסר התכלית שלה.³⁶ הכתב הצבאי דייוויד הברשטם, שסיקר את המלחמה בוייטנאם, הסביר כיצד זה קרה: "האמריקנים יכלו לשבת בבית, להדליק את הטלוויזיה ולהיות בתוך המלחמה. אני חושב שזה פעל לרעת המלחמה מכיוון שהטלוויזיה הבליטה את הדיספרפורציה שלה... אני חושב שהטלוויזיה קלטה שהפרפורציות של המלחמה היו שגויות, ואני חושב שבהדרגה זה מה ששחק את התמיכה הציבורית".³⁷ למעשה, כל סלון בבית אמריקני הפך באמצעות הטלוויזיה לעמדת תצפית בשטח.

אירועים חריגים במלחמה כמו מתקפת הטט (שהחלה בינואר 1968) עוררו כתיבה עיתונאית ביקורתית. הסיקור של המתקפה הזאת בתקשורת האמריקנית מוגדר נקודת המפנה בסיקור של מלחמת וייטנאם. פרסום תמונות קשות של פני המלחמה בעיתונים ובטלוויזיה חשף את הציבור לברוטליות שלה ועורר את התנגדותו להמשך ניהולה. הסיקור העיתונאי הביקורתי של מתקפת הטט והדיון הציבורי עליו הביאו לכך שעד מרס 1968 כבר היה רוב הציבור האמריקני נגד המלחמה. במקביל נפתח דיון ציבורי שעסק במידת האמינות של דיווחי הצבא - בין היתר בנוגע לשיעור האבדות בקרב לוחמי האויב. יתר על כן, בעוד שבשיח הצבאי הייתה ספירת הגופות של חיילי האויב מדד להצלחה, הרי בשיח האזרחי הייתה התנגדות חריפה לגישה הזאת. בשיח האזרחי גם נמתחה ביקורת חריפה על הפגיעה באזרחים, בין היתר באמצעות פצצות נפל"ם. בשיח האזרחי ניתן ביטוי גם לעמדות החיילים. רבים מהם חשו תסכול ופחד מלחימה באזור שבו הפכו החיים לזולים כל כך.³⁸

על הסוגיה של סיקור מלחמה לא מוצלחת כתב העיתונאי נחום ברנע: "קל לעשות תקשורת כשצה"ל מנצח. קשה לעשות תקשורת כשצה"ל מפסיד: ההחלטות העיתונאיות לא קלות, ושמחה אין בהן".³⁹ סיקור מקרוב של המתרחש בחזית עלול לכלול תמונות קשות ולעורר דמורליזציה בעורף. לעומת זאת סיקור מרחוק עלול ליצור תמונה מעוותת כאילו מלחמה היא משחק מחשב סטרילי.⁴⁰ שבו אין בני אדם שמשלמים מחיר כבד.

כתבת CNN כריסטיאן אמנופור טענה כי הסיקור מרחוק של מלחמת המפרץ הראשונה גרם לכך ש"הצגנו מלחמה נטולת סיכונים, מבצע ללא נפגעים, מעין מבצע כירורגי. זה היה שקר. אין דבר כזה מלחמה נטולת נפגעים".⁴¹ פיטר ארנט, שסיקר גם הוא את מלחמת המפרץ הראשונה, מדגיש שעיתונאים שמסקרים מלחמות תורמים לחיזוק הקשר בין החזית לעורף. הוא מזכיר שבמלחמת וייטנאם הקפידו כתבים של מקומונים בארה"ב להביא את סיפוריהם של חיילים שבאו מהערים שבהן יצאו המקומונים לאור. החיילים האלה, שכוננו "גיבורים מקומיים" (Hometown Heroes) שמרו על הכתבות האלה בגאווה רבה. לעומת זאת, כותב ארנט, במלחמת המפרץ הראשונה לא איפשרו לכתבים ליצור קשר עם "הגיבורים המקומיים". באותה המלחמה זכו לכל מנת הפרסום שני קצינים בלבד: נורמן שוורצקופף וקולין פאוואל. התופעה הזאת חזרה על עצמה גם במלחמה באפגניסטן.⁴² אסור שדבר דומה יקרה בצה"ל. בעידן תקשורת שבו פליטי תוכניות ריאליטי וידוענים משמשים גיבורי תרבות, יש חשיבות רבה לכך שגם הפעילות של החיילים ושל הקצינים בצה"ל תיוצג בתקשורת.

סיכום

8. John Baylis and others, **Strategy in Contemporary World**, NY, Oxford Press, 2007, p. 156
9. **שוורצקופף**, עמ' 542
10. **שם**, עמ' 400
11. Lieutenant Colonel James Kevin Lovejoy, "Improving Media Relations", **Military Review**, January-February 2002, pp. 55
12. Jason D. Holm, "Get Over It!! Repairing the Military's Adversarial Relationship with the Press", **Military Review**, January-February 2002, pp. 60
13. **שם**, עמ' 56
14. **שם**, עמ' 57
15. **לאווג'וי**, עמ' 50
16. **שם**, עמ' 124
17. **שוורצקופף**, עמ' 298
18. Robin Andersen, **A Century of Media, A Century of War**, New York, Peter Lang Publishing, 2006, p. 161
19. אבו גרייב הוא כלא עיראקי שהיה בשימוש צבא ארה"ב במהלך מלחמת המפרץ השנייה. כמה תחקירים בתקשורת ובמרכזן כתבה בתוכנית "60 דקות" של רשת CBS חשפו שחיילים אמריקניים התעללו בעצירים שעליהם שמרו. תמונות שצילמו המתעללים עצמם הגיעו בסופו של דבר לתקשורת ועוררו סערה גדולה.
20. האירוע התרחש ב־8 בדצמבר 1992, ובמסגרתו המתינו עשרות עיתונאים בחוף מול תאורה מסנוורת.
21. Captain Jeffrey P. Nors, "Encountering Media in the Battlefield: Will You be Prepared?" **Armor**, Vol. 111(1), 2002, p. 19
22. **שוורצקופף**, עמ' 459
23. Christiane Amanpour, in: Ferrari Michelle and Tobin James, **Reporting America at War**, NY, Hyperion, 2003, p.221
24. **ריקס**, עמ' 424
25. המקור: ארגון **(CPJ) Committee to Protect Journalists**, www.cpj.org
26. Frank Gibney, in: Ferrari Michelle and Tobin James, **Reporting America at War**, NY, Hyperion, 2003, p. 68
27. **ריקס**, עמ' 361
28. **אנדרסן**, עמ' 231-230
29. **שם**
30. David Dadge, **The War in Iraq and Why the Media Failed Us**, London, Praeger, 2006
31. גבי ויימן, "עשר דילמות של עיתונאי בימי טרור", **פנים**, גיליון 27, חורף 2003
32. Gloria Emerson, in: Ferrari Michelle and Tobin James, **Reporting America at War**, NY, Hyperion, 2003, p. 171
33. רון אזרחי, "לא קיים עיתונאי אובייקטיבי", בתוך: עוזי בניזמן, **איפה טעינו - עיתונאים מתבוננים על עצמם**, ירושלים, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2007, עמ' 103-100
34. **לאווג'וי**, עמ' 57
35. **ריקס**, עמ' 426
36. Stanley Karnow, **Vietnam - A History**, New York: Penguin Press, 1984, p. 24
37. David Halberstam, in: Ferrari Michelle and Tobin James, **Reporting America at War**, NY, Hyperion, 2003, p. 125
38. **אנדרסן**, עמ' 49
39. נחום ברנע, "עד החייל האחרון", בתוך: עוזי בניזמן, **איפה טעינו - עיתונאים מתבוננים על עצמם**, ירושלים, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2007, עמ' 134-132
40. Philip M. Taylor, **War and the Media**, UK, Manchester University Press, 1998
41. **אמנפור**, עמ' 210
42. Peter Arnett, in: Ferrari Michelle and Tobin James, **Reporting America at War**, NY, Hyperion, 2003, p. 184
43. **נוס**, עמ' 19

כל הצבאות במדינות הדמוקרטיות מתחבטים בשאלה איזה דפוס של יחסים ליצור עם התקשורת. הגישות נעות בין מתן חופש פעולה מפקח לעיתונאים לבין הדרה מוחלטת שלהם מזירות הלחימה. בווייטנאם, למשל, נהנו העיתונאים מחופש פעולה נרחב, והסיקור שלהם תרם לחוסר הלגיטימציה של המלחמה בדעת הקהל בבית. בעקבות זאת השתרשה בצבא ארה"ב גישה שלילית כלפי עיתונאים, ובמבצעים בגרנדה (1983) ובפנמה (1989) הורחקו העיתונאים לחלוטין מזירות הפעולה. את מלחמת המפרץ הראשונה (1991) סיקרו העיתונאים בעיקר מחדרי התדרוכים של הצבא ולא מהשטח. כך היה גם בסומליה (1993). במלחמת המפרץ השנייה (2003) יושמה שיטת השילוב של הכתבים ביחידות הלוחמות. זו יצרה סיקור מוגבל משום שהכתבים היו כבולים מבחינות רבות ליחידות הצבאיות המאמצות שלהם. השינויים התכופים האלה ביחס לתקשורת משקפים את המאמץ המתמשך של צבא ארה"ב למצוא מודל אידיאלי לדר"קיים עם העיתונות, שמצד אחד ישמור על האינטרסים של הצבא (בעיקר מניעת דליפה של מידע סודי, שמירה על חופש פעולה מבצעי ועל חיי אדם) ומצד אחר יאפשר סיקור עיתונאי, שהוא נשמת אפה של כל דמוקרטיה.

המאמר גם הדגיש שהצבא הולך ומאבד את השליטה הכמעט מוחלטת שהייתה לו על הפצת המידע. התמורה הזאת מתחוללת לא רק בגלל חידושים טכנולוגיים, אלא גם משום שחלק הולך וגדל של הלחימה מתנהל באזורים עירוניים, שבהם כל אזרח יכול לשמש עיתונאי מזדמן, לצלם אירועים ולהפיץ את המידע ברשת. צוין שלפעמים גם הלוחמים עצמם מנצלים את טכנולוגיות המידע החדשות להפצת תמונות מזירות הלחימה. התקשורת אומנם מקבלת בשמחה חומרים מצולמים שמפיץ הצבא (שהם לרוב סטריילים וכוללים סרטוני ירי ממטוסים וממסוקים), אך מעדיפה שלא להסתפק רק בזה. מאחר שהצבא הולך ומאבד את בלעדיותו על הפצת המידע, נראה שמדיניות של אי-שיתוף פעולה מוחלט עם התקשורת זייק לצבא יותר מאשר יועיל. ניסיון לבלום את התקשורת לחלוטין הרי לא יצלח, ורק יביא לגישה עוינת שלה. מה גם שגישה כזאת נוגדת את ערכי הדמוקרטיה, כפי שכתב קצין צבא אמריקני: "אנחנו חייבים לעם האמריקני כמו גם לצבא לספר את הסיפור שלנו. ברגע שאנו מבינים את מצבנו, אנחנו חייבים לדווח לפיקוד הבכיר, שהוא העם האמריקני. הדרך היחידה שבה אנו יכולים לתקשר עם הממונים עלינו היא להשתמש בכלי הקיים, התקשורת. זכרו, התקשורת תמיד משיגה את הסיפור שלה. אנו יכולים לעזור לאנשי התקשורת להשיג את הסיפור שמציג את הצבא באור חיובי, או להתעלם מהם ולקחת את הסיכון"⁴³.

המסקנה היא אפוא שיש לשאוף למודל של שילוב עיתונאים בתוך יחידות הצבא הלוחמות במסגרת פעילותן. מצד אחד הוא מאפשר לעיתונאים לבצע את עבודתם, ומצד אחר הוא מצמצם למינימום את הסיכונים לצבא הכרוכים בסיקור עיתונאי מזירת לחימה ואף מגדיל מאוד את הסיכוי לסיקור אוהד.

הערות

1. Thomas E. Ricks, **Fiasco – The American Military Adventure in Iraq**, NY, The Penguin Press, 2006, p. 362
2. בוב סיימון, **ארבעים יום**, תל-אביב, הוצאת מעריב, 1993, עמ' 204-205
3. נחום ברנע, "ריח לבנון", **העין השביעית**, גיליון 64, ספטמבר 2006
4. **US Department of Defense**, JP3-61, p.1
5. General H. Norman Schwarzkopf, **It Doesn't Take a Hero**, NY, Bantman Books, 1992, p. 399
6. הלל נוסק ויחיאל לימור, "צבא ותקשורת במאה העשרים ואחת - לקראת דגם חדש של יחסים", בתוך: אודי לבל, **ביטחון ותקשורת: דינמיקה של יחסים**, באר-שבע, אוניברסיטת בן-גוריון, 2005, עמ' 69-100
7. Thomas Rid, **War and Media Operations**, New York, Routledge, 2007